

Проф. д-р Марјан Марковиќ
Филолошки факултет "Блаже Конески"
Универзитет "Св. Кирил и Методиј" - Скопје
e-mail: markovic@ukim.edu.mk

Развојот на македонската дијалектологија и нејзините претставници

Како научна дисциплина, дијалектологијата е релативно млада наука. Се оформува во текот на XIX век и е сврзана со појавата на младограматичарската школа во лингвистиката. Со развојот на славистиката во втората половина на XIX век се јавува и интерес за македонските дијалекти. Македонскиот дијалектен систем како периферен во однос на останатите словенски дијалекти бил особено интересен за научниците. Во тој период со македонските дијалекти претежно се занимавале странски лингвисти и слависти. Вук Караџиќ, основоположникот на српската писменост, исто така бил заинтересиран за македонските народни говори и во една своја книга во 1822 г. објавил дваесетина народни песни и текстови од Разлошко. Интересот кон македонските народни говори особено се засилил со објавувањето на повеќе збирки на фолклорни материјали, како што се: зборниците со народни песни на Стефан Верковиќ (1860 год.), зборникот на браќата Константин и Димитрија Миладинови (1861 год.), а подоцна и зборниците со народни песни и приказни на Кузман Шапкарев и на Марко Цепенков. Сите овие материјали давале огромни можности за проучување на македонските народни говори. Меѓу позначајните проучувачи на македонските дијалекти во тој период се јавуваат славистите Франц Миклошиќ и Ватрослав Јагиќ кои се интересирале за остатоците на назализмот во јужните македонски говори. Присуството на назалите *q и *ę во периферните македонски говори развила широка дискусија меѓу славистите кон крајот на XIX век. Најголемо внимание во тој период предизвикала работата на Словенецот Ватрослав Облак (1864-1896) кој бил ученик на Ватрослав Јагиќ. Тој ја потврдил и ја докажал тезата дека основата на старословенскиот јазик е од јужните македонски говори,

поточно од околината на Солун. Тој ги проучувал солунските говори, посебно говорот на селото Сухо. Негова најпозната книга е "Македонски студии" објавена во Виена во 1896 година. Со оваа книга дефинитивно победува македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик.

По образецот на книгата "Македонски студии" од Облак, почнале да се јавуваат и други студии. Во 1901 год. се појавува описот на охридскиот говор од Ефтим Спространов. Димитар Мирчев објавува две монографии - една за кукушко-воденскиот говор и една за прилепскиот говор. Огромниот интерес меѓу славистите за македонската дијалектологија продолжува и во првата половина на дваесетиот век. Посебно се истакнуваат трудовите на рускиот научник и професор Афанасиј Матвеевич Селишчев. Тој во 1914 година и престојувал во Македонија каде вршел повеќе истражувања. Во 1918 година во Казањ, Русија, Селишчев ја објавува својата докторска дисертација "Белешки од македонската дијалектологија" во која дава преглед на дијалектните карактеристики на целата македонска јазична територија. Тој потоа објавувал и други трудови (околу 20) поврзани со македонските дијалекти.

Во периодот меѓу двете светски војни најмногу се истакнуваат трудовите на француските слависти Андре Мазон и Андре Вајан. Андре Вајан се занимава со проучувањето на јужномакедонските говори, и покрај другите трудови, во 1938 година го објавува делото "Кулакиско евангелие" (со предговор од Мазон). Исто така, огромно е и значењето на Андре Мазон, кој по Облак и Селишчев има најголеми заслуги за претставувањето на македонските дијалекти на европската славистичка јавност. Тој вршел истражувања и теренската работа врз југозападните македонски говори. Неговата обемна книга за говорите во Корчанско (Албанија), поточно за говорот на селата Бобошчица и Дреновени ни дава извонредно богат материјал за оние говори во кои се зачувани најстарите карактеристики на македонскиот јазик. Материјалите, текстовите и песните претставени во таа книга и до денешен ден претставуваат многу значаен извор за проучување не само на

македонската дијалектологија, туку и на славистиката и балканистиката во пошироки рамки.

Во периодот меѓу двете светски војни со проучување на македонските дијалекти се занимава и полскиот славист Мјечислав Малецки. Тој предавал словенска филологија на Јагелонскиот универзитет во Краков. Малецки ја продолжува работата на Јагиќ и Облак врз јужните македонски говори, поточно говорите на солунските села Сухо и Висока кои ги истражувал повеќе години. Тој не само што ја поткрепил теоријата за македонското потекло на старословенскиот јазик токму од овие говори, туку и за тоа дека македонскиот јазик претставува посебна индивидуалност во јужнословенската јазична група. Истражувањето на солунските говори подоцна го продолжил и ученикот на Малецки, Збигњев Голомб, тогаш апсолвент на Јагелонскиот универзитет во Краков, а подоцна професор на Универзитетот во Чикаго, САД, кој даде огромен придонес во пручувањето на македонската дијалектологија, славистиката и балканистиката.

Со оформувањето на македонскиот литературен јазик по Втората светска војна, почнува интензивен развој и проучување на македонските дијалекти. Авторот на "Граматиката на македонскиот јазик", Блаже Конески во 1947 година ја објавува монографијата "Прилепски говор". Во педесетите години на дваесетиот век се појавуваат повеќе монографии и мали трудови посветени на одделни македонски говори.

Основоположник на македонската дијалектологија е академикот **Божидар Видоески** (1920-1998), кој има објавено преку 300 труда од областа на дијалектологијата и претставува едно од **најзначајните имиња** на македонската и словенската дијалектологија на дваесетиот век.

Тој беше долгогодишен професор по дијалектологија на македонскиот јазик на Филолошкиот факултет во Скопје, основач и раководител на одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик "Крсте Мисирков", раководител на проектот *Македонски дијалектѝен аѝлас*, македонски претставник во најзначајните меѓународни проекти *Оѝшѝословенски линѝвисѝички аѝлас* и *Оѝшѝокарѝаѝски дијалектѝен*

аџлас, член на Меѓународниот комитет на славистите и член на повеќе меѓународни дијалектолошки и славистички комисији. Видоески, покрај во МАНУ, беше член и на Полската академија на науки и уметности од Краков, Хрватската академија на науки и уметности и Српската академија на науки и уметности. Божидар Видоески е идеен основач на Центарот за ареална лингвистика при Македонската академија на науки и уметности кој заедно со Одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик ја продолжува работата врз дијалектолошките проекти кои долги години ги водеше Видоески. Под раководство на Видоески, многумина македонски научници работеа на документирањето на македонските дијалекти со цел да се добие целосна слика на македонскиот дијасистем.

Меѓу нив би ги истакнале: проф. д-р Коста Пеев, долгогодишен соработник на Видоески и професор по дијалектологија на Филолошкиот факултет во Скопје, кој со своите дела "Дојранскиот говор" (1979) и "Кукушкиот говор" во 2 тома (1988) остави несомнен белег врз македонската дијалектологија. Тука би ги споменале и Стојка Бојковска и Максим Каранфиловски, а потоа и Васил Дрвошанов, Веселинка Лаброска, Убавка Гајдова и други.

Истовремено и во МАНУ, под директно раководство на Видоески, се работи врз повеќе дијалектолошки проекти. Би го спомнале проектот "Дијалектите во Егејска Македонија". Како директен резултат на овој проект, најзначајни се монографиите на академик Зузана Тополињска за синтаксата на егејските говори.

По смртта на Б. Видоески во 1998 година, неговите соработници и ученици од МАНУ, Институтот за македонски јазик и Филолошкиот факултет, подготвуваат неколку монографии базирани на трудовите на Видоески, а исто така продолжуваат и со проучување на македонските дијалекти. Во МАНУ, академик Зузана Тополињска раководи со тимот (Марјан Марковиќ, Дејан Геговски, Ангелина Панчевска) кој издава неколку монографии (скоро 1000 стр. и 150 дијалектни карти) на Божидар Видоески (постхумно):

Дијалектните на македонскиот јазик, Том 1, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1998.

Дијалектните на македонскиот јазик, Том 2, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1999.

Дијалектните на македонскиот јазик, Том 3, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1999.

Географската терминологија во дијалектните на македонскиот јазик, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 1999.

Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2000.

Истовремено, и Институтот за македонски јазик постхумно објавува дел од трудовите на Видоески, а тоа се:

Текстови од дијалектните на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", Скопје 2000.

Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас, Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", Скопје 2000

Исто така, на Филолошкиот факултет "Блаже Конески" во Скопје, д-р Марјан Марковиќ, кој предава Дијалектологија на македонскиот јазик, во 2001 година приредува (врз база на трудовите на Б. Видоески) учебник (со дијалектни текстови) за студентите под наслов "Дијалектологија на македонскиот јазик 1". Во соработка со МАНУ и д-р Гоце Митревски од универзитетот Обурн, САД, во 2002 год. беше издадено мултимедијално ЦД (со звучен запис на дијалектните текстови) под наслов *Преглед на македонските дијалекти*.

Последниве 5 години, покрај активностите на Дијалектолошкото одделение при Институтот, во МАНУ се формира Истражувачки центар за ареална лингвистика. Соработниците на Центарот, не само што ги подготвија и ги објавија гореспоменатите монографии на Видоески, туку и интензивно работат врз проблемите на македонската и словенската дијалектологија. Центарот (ИЦАЛ) е основан во 2000 год. и претставува продолжување на неформална лингвистичката ќелија која во 1991 год. ја создаде при МАНУ акад. Божидар Видоески како база за изработка на меѓународните лингвистички атласи.

Во работата на Центарот се вклучени голем број научници од повеќе научни и образовни центри од земјава и странство. Во Центарот работат: акад. Зузана Тополињска, раководител, доц. д-р Марјан Марковиќ, постојан соработник и заменик на раководителот, проф. д-р Милица Миркуловска, постојан соработник и раководител на Одделот за библиографија при Центарот, и група млади истражувачи. Исто така, во работата на Центарот се вклучени и други соработници од Институтот за македонски јазик, Филолошкиот факултет "Блаже Конески" - Скопје, и од Институтот за старословенска култура и писменост.

Центарот успешно учествува во повеќе меѓународни проекти меѓу кои најзначаен е проектот "**Меѓународни лингвистички атласи**".

Раководители на проектот во МАНУ беа: академик Божидар Видоески, потоа академик Зузана Тополињска, а од 2004 година раководител е д-р Марјан Марковиќ.

Пред две години, ИЦАЛ организираше меѓународен собир по повод петгодишнината од смртта на академик Б. Видоески и чиј зборник под наслов: *Ареална Лингвистика* (Теории и методи) е објавен во 2005 во издание на МАНУ.

Еден од поголемите зафати на ИЦАЛ во рамките на македонската и словенската дијалектологија е објавувањето (со сопствени сили) на четвртиот фонетски том на Општословенскиот лингвистички атлас во соработка со САНУ. Томот го носи следниов наслов: *Отцеславјанскиот лингвистички атлас, Серия фонетико-граматическая, выпуск 4б, рефлексы *ь, *ъ. вторичные гласные.* [2004]

Меѓу другите дијалектолошки работи на ИЦАЛ кои се веќе во печат би ги споменале следниве: *Од историјата на словенскиот вокализам*, З. Тополињска и Б. Видоески, и *Македонскиот и ароманскиот говор во охридско-сирскиот регион*, М. Марковиќ.

Центарот поседува и фонотека (околу 40 ЦД) со преку 2000 минути аудио записи од македонските дијалекти (собрани од Видоески и неговите соработници). Ова е направено во соработка со Институтот за истражување и архивирање музика (ИРАМ).

* *
*

Од сето ова произлегува дека работата врз дијалектолошката проблематика продолжува со несмален интензитет базирајќи се не само врз индивидуалната научна активност на македонските дијалектолози, туку и на организираното проучување на македонските дијалекти во рамките на Институтот за македонски јазик и на Истражувакиот центар за ареална лингвистика при МАНУ.

Од денешен аспект може да се каже дека периодот на документација и класификација на македонските дијалекти е скоро комплетиран, а во тек е, и следува понатаму анализа на дијалектниот материјал од повеќе аспекти. Тоа веќе се огледа преку магистерските и докторските трудови на помладите дијалектолози.

Секако дека, покрај анализата на македонските дијалекти, најголем заеднички предизвик е работата врз *Македонскиот дијалектен атлас*. Се надеваме дека во наредните години со здружени сили ќе успееме да ја збогатиме дијалектолошката наука со уште едно вредно дело.